

MONIKA IVANOVIĆ¹

MARIJAN KRIVAK²

Filozofski fakultet
Sveučilište J. J. Strossmayer u Osijeku,
Republika Hrvatska

ORIGINALNI NAUČNI ČLANAK

UDK: 101.1:314/316-047.22

BIBLID: 0353-7129, 27(2022)2, p.175-181

FILOZOFIJA I DRUŠTVO (NE)ZNAJANJA UZ „KRIZU HUMANISTIKE“

Rezime: Tekst uvodi, već pomalo zaboravljeni, ideologem tzv. „društva znanja“, proizveden tzv. Bolnjskom deklaracijom o visokoškolskom obrazovanju. Iz perspektive najlucidnije kritike istoga, a koju je svojedobno „prosvjetiteljski“ iznio Konrad Paul Liessmann, otvara se horizont preispitivanja tzv. „krize humanistike“. Liesmannova *Teorija neobrazovanosti* tek je osebjuni uvod u moguću re-afirmacije uloge filozofije u razrješavanju takovrsne „krize“. U tu svrhu uspostavlja se dijalog/polilog s trojicom suvremenih francuskih filozofa. Alain Badiou, Gilles Deleuze i J. F. Lyotard nude nam diskurse otvorenosti i „novog započinjanja“, s eventualno revolucionarnim potencijalom obnove smislenosti discipline koja se naziva – filozofija. Koncepti *metafizike zbiljske sreće* (Badiou), „postajanja revolucionarnim“ (Deleuze), te iskušavanje „zaigrane slobode“ (Lyotard), plediraju za obnovu filozofijskog MIŠLJENJA. Konačno, u detekciji Deleuzeove svojevrsne „ne-fašističke“ egzistencije, razotkriva se nova slika u kojoj se situira tzv. „kriza humanistike“. Filozofija tako biva angažiranim OTPOROM zbiljskoj opstojnosti „društva ne-znanja“.

Cljučne riječi: filozofija kao humanistika, društvo (ne)znanja, *metafizika zbiljske sreće*, *postajanje revolucionarnim*, „zaigrana sloboda“¹²

Uvod³

U uskoj vezi s čovjekom i njegovim razumijevanjem, te djelovanjem, nalazi se znanje, ali i uloga sveučilišta i humanistike. Na tragu spomenutoga, poimanje znanja se

1 monikaivanovic@gmail.com

2 mkrivak@ffos.hr

3 Uvodni dio ovoga teksta je parafraza i izravni navod diplomskog rada Monike Ivanović, izrađenog pod mentorstvom Marijana Krivaka, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayer u Osijeku, svibnja 2018. Vidi: MLA 8th Edition, Ivanović, Monika. *Filozofija i društvo (ne)znanja*. Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2018. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:925385>, posjećeno 19. 10. 2022.

mijenjalo kao i sama uloga sveučilišta. „Od samih svojih začetaka sveučilište predstavlja ustanovu najvišeg oblika obrazovanja, ali i odgoja“ (Ivanović, 2018, str. 6). Upravo to sveučilište ima dužnost pripremiti čovjeka na zahtjeve vremena u kojem se nalazi kako bi bio u mogućnosti koristiti sposobnost svoga uma, kritički se osvrnuti na stvarnost, postizati autonomiju i opirati se konformizmu. Već u ovom slijedu nailazimo na problem, jer današnja sveučilišta sve više odmiču od humanističkog modela obrazovanja te se okreću stvaranju kulturnog kapitala, a prvotna uloga znanja – znanje radi znanja – se gubi. Produkt takvog obrazovanja je tzv. *društvo znanja*. Da živimo u „društvu znanja“ ističe se već u prvoj rečenici *Teorije neobrazovanosti* Konrada Paul Liessmanna (Liessmann, 2008). „Društvo je to koje raspolaže mnoštvom informacija bez njihove konkretne sinteze. Takav oblik znanja nije učinkovit, jer ne doprinosi razvoju zajednice što se najbolje očituje u činjenici da se glad, nezaposlenost, siromaštvo ili diskriminacija nisu smanjili“ (Ivanović, 2018, str. 4). Stoga se znakovitijom čini rečenica smještena negdje u dramaturški klimaks knjige koja kazuje: „Bijeda visokih europskih škola ima svoje ime: Bologna“ (Liessmann, 2008, str. 89). Kao potencijalan odgovor na istaknuti problem, Liessmann nudi vraćanje humanističkog modela obrazovanja, izmicanje marginalizaciji humanističkih znanosti te davanja prednosti filozofiji koja nudi istinsko unapređenje pojedinca kroz razvoj sposobnosti njegova umnog djelovanja:

Mnogo toga što se propagira i proklamira pod naslovom društvo znanja pri pozor-
nijem se motrenju očituje kao retorička gesta koja ideji obrazovanja duguje manje
nego čvrstim političkim i ekonomskim interesima. Društvo znanja nije *novum*, niti
isključuje industrijsko društvo. Prije bi se dalo zaključiti da brojne reforme obrazova-
nja vode industrijalizaciji i ekonomizaciji znanja, čime se predodžbe klasičnih teorija
obrazovanja upravo izvrću u svoju suprotnost (Liessmann, 2008, str. 7).

Znamo li: što današnje „društvo znanja“ uopće zna? „Današnjem društvu zna-
nja dostupna je ogromna količina informacija, što ide ruku pod ruku s razvojem i na-
pretkom tehnologije. Ono što nedostaje takvom priljevu znanja jest sinteza, a samim
time i funkcionalnost“ (Ivanović, 2018, str. 19). U mnoštvu tih informacija treba znati
filtrirati one informacije koje imaju vrijednost, a to znači da trebamo *znati* spoznati,
razumjeti i pojmiti svijet oko nas. Ipak, ovi ključni glagoli izostaju prilikom naše obrade
informacija te dobivamo „akrobate pamćenja“, nazovi „znanja“ kako i sam Liessmann
ističe:

Akrobati pamćenja koji su u stanju zapamtiti bezbrojne pojedinosti, hodajući leksi-
koni koji umiju riješiti svaku križaljku, u doslovnom smislu baš i ne znaju mnogo.
Te pojedinosti i pojmovi postaju znanjem tek onda kada ih je prema logičkim i kon-
zistentnim kriterijima moguće međusobno povezati tako da rezultiraju smislenim i
povjerljivim suodnosom (Liessmann, 2008, str. 7).

Gdje je ovdje mjesto naše „discipline“, bolje reći POZIVA, što se zove filozofija?
Kant, u spisu *Spor fakulteta*, kazuje da je filozofija nužno potrebno znanje u potrazi

čovjeka za samim sobom, u dogovaranju na upite bića koje nastoji prekoračiti granice i učiniti svoj život smislenim, a ne samo komotnim. Jednako tako, filozofski fakultet (humanističke znanosti) treba biti izvor utemeljene kritike i konkretnih reformi, što ide u prilog obrani filozofskih fakulteta koji nastoje izmicati vlastitoj marginalizaciji (Kant, 1991).

KRIZA HUMANISTIKE?

Odakle proizlazi tzv. „kriza humanistike“? I kakve to veze ima s perpetuirajućom se „krizom filozofije“? Naravno, otkad postoji nešto takovo kao što je filozofija, ona se suočava s osebujnom κρίσις. Zapravo, u izvorniku, radi se o mišljenju, procjeni, „problematičnoj, prijelomnoj točki povezanoj s potrebom donošenja ODLUKA“. Filozofija je, zbiljski, odluka da se biva/bude *filozofskim*. Mnoštvo je tzv. plaidoyerera u filozofiji u posljednja tri desetljeća. Tome korpusu spisa svakako inicijalno pripada Badiouov *Manifest za filozofiju*. Ipak, ono što mi se – posebice u vezi s „katastrofom“ što ju za svaki oblik umnosti, a ponajviše onaj filozofske provenijencije – čini presudnim, jest definirati smisao onog što se zove dičnim svima onima kojima je stalo do FILOZOFIJE. Badiou će u – opsegu nevelikom, ali konzekvencama preobilnom – spisu indikativna naziva *Metafizika zbiljske sreće*, odrediti svako filozofsko nastojanje kao osebujno „traganje za srećom“. Dakle, uz već njemu blizak pojam ISTINE, koji se veže uz „vjernost događaju situacije (i Situacije)“, SREĆU (εὐδαιμονία) on drži trajnim ulogom u svakom nastojanju oko generičkih procedura dostizanja istine. No, kakva to ideja sreće zanima Badioua? Iako je na samome koncu knjige iznio 21 definiciju sreće, kroz sam se tekst pojavljuje još i više određenja tog stanja, osjećaja, afekta, no, ustvari, *događaja filozofije same*. Jedan od preduvjeta ostvarenja zbiljske sreće jest navlastito oslobađanje vremena, a samoj je filozofiji potrebno vratiti načelo kontinuiteta. Što donosi shvaćanje znanosti kojeg obilježuju parametri poput *planiranja, umreženja, standardizacije i kontrole* (Liesmann, 2008, str. 93)? Tamo gdje se promovira tzv. menadžment znanja – *akreditacijska poduzeća, agencije za visoko obrazovanje i edukativno-savjetodavne tvrtke* – svakako da ima profita u obrazovnom sektoru kao poduzetništvu, ali – nema FILOZOFIJE, a kamoli SREĆE! Filozofija je, kao sreća, za Badioua, „afekt istinskog života discipline mišljenja“ (Badiou, 2016, str. 23). Što to znači u današnjem ustroju znanja kao robe, kao sredstva u svrhu uvećavanja korpo-kapitalističkog profita? Revoluciju ŽIVOTA kao otpor.

FILOZOFIJA U OKRUŽJU SHIZOFRENIJE KAPITALIZMA

Još je bliže ovakom poimanju filozofije bio Gilles Deleuze (posebice kroz svoja tri fundamentalna spisa u suradnji s Guattarijem, dva sveska *Kapitalizma i Shizofrenije*, te Što je filozofija?). Filozof je, od antičkih vremena, *prijatelj, ljubavnik, pretendent* na istinsku filozofsku egzistenciju. NE, nije to tek definiranje filozofije kao „spoznaje

uz pomoć čistih pojmova“. Cjelokupni je napor što ga Deleuze u vezi s „virtualnom aktualizacijom“ poduzima vezan uz mogućnost *postajanja revolucionarnim*. Kako bismo mogli odgovoriti na pitanje *Što je filozofija?* („Dakle, pitanje je...“), moramo steći životno iskustvo. „U školskom sistemu: kontinuirani oblici kontrole, i učinak koji na školu ima neprekidno obučavanje, tome odgovarajuće napuštanje svakog univerzitetskog istraživanja, uvođenje 'korporacije' na sve razine procesa školovanja“ (Deleuze, 1990, str. 3).

I dalje:

Mnogi mladi ljudi na čudan se način hvale da su 'motivirani'; oni ponovno, ili dodatno, zahtijevaju da budu upregnuti u naukovanje i neprekidno obučavanje. Na njima je da otkriju čemu su to prisiljeni, oblikovani da služe, baš kao što su i njihovi stariji otkrili, i to ne bez teškoća, *télos discipline* (Deleuze, 1990, str. 4).

I na drugome mjestu:

Iako se filozofija reteritorijalizira na konceptu, ona ne nalazi uvjet za to u sadašnjoj formi demokratske države ili cogitu komunikacije, koji je još sumnjiviji od cogita refleksije. Nama ne nedostaje komunikacije. Naprotiv, imamo je previše. Nama nedostaje kreacije. Nedostaje nam otpor sadašnjemu [...] Umjetnost i filozofija u toj se točki dodiruju... (Deleuze & Guattari, 2017, str. 85).

Filozofija, biva, kroz re-teritorijalizaciju, put postajanja zbiljski revolucionarnim. Nije li to najbolji odgovor na tzv. centre izvrsnosti koji su, kazuje Liesmann, „notorno nepoštivanje znanja“ zarad puke institucijske forme (odnosno, vidljivosti na poslovičnim rang-listama „kvalitete“)?⁴

ČIN FILOZOFIJE KAO SLOBODE I POZIVA

Knjižica Jean-François Lyotarda *Postmoderna protumačena djeci* (Lyotard, 1990) završava „Proslovom o filozofskom tečaju“. On tamo kazuje: „Filozofija nije entitet, moć, tijelo znanja, vještine, osjećanja – ona je ČIN“ (Lyotard, 1990, str. 131).

Filozofija zahtijeva vrijeme, nema mogućnosti mišljenja bez ove Kantove unutarnje „čiste forme osjetilnog zrenja“; filozofija je, ustvari „tijek vremena“. Dakle, sve suprotno od onoga što se tako dogmatski nameće kao mobilnost u izvrsnosti, a „trebalo bi“ završiti ne tek pukim spoznajama i obrazovanostima već „školom za ŽIVOT“. Međutim, što je ta famozna „škola za život“? O kakvom se to modulu života radi? (Ako uzmemo u obzir da je Bolonjski sustav visokoškolskog obrazovanja počesto vezan uz

⁴ „... ironija kojom se tretira znanje koje se samo zna, ali se ne može unovčiti; iluzija da će se znanje i njegovo umnožavanje (Osnivanje centara izvrsnosti) i odstranjivanje (zatvaranje instituta) oblikovati i evaluirati prema kvantifikacijski kriterijima: sve to odražava notorno nepoštivanje znanja“ (Liesmann, 2008, str. 135).

posebične *module kolegija*). Pozivajući se na Marxa i njegove *Teze o Feuerbachu*, Lyotard spominje temeljnost autodidaktike, ali što nas također upućuje na Rancièreovu studiju o *Učitelju neznanici*. DA, DA... to je preduvjet znanja, heideggerijansko pućenje prema otvorenosti i neizvjesnosti onoga što nas čeka na kraju tog puta. *Die andere Anfang*, rekao bi Heidegger.

Ali i Lyotard to kazuje s eksplicitnim stavom *filozofiranje je autodidaktika*. Nasuprot tomu, takoimenovana „škola za život“ nema vremena za čitanje, jer nas – tako kažu! – čitanje zatrpava s beskrajnim snopovima podataka i bespotrebniim karakteristikama/izacijama (!?) koje su dijelom nekadašnjeg, davno prošlog univerzuma.

Međutim, kakvo je to poimanje „života“ u pitanju kada govorimo o ovoj floskuli (ŠzŽ), BTW izravno vezanoj uz aktualnu reformu obrazovanja u prelijepoj nam Domovini? To je „život“ *multiverziranog programera tržišno-profitabilnog poduzetništva, mjerljiv koeficijentom njegove mobilnosti, projektiranosti i korporativne tržišne konkurentnosti, tj. „izvrsnosti“*. Ali filozofija nije programiranje, nego zaigrana SLOBODA. Što je, pak, čitanje? To je uistinu, osnova svega. „Čitanje je vježbanje slušanja“ kazuje nam Lyotard (1990, str. 134). To je „novo započinjanje“ koje nas, putem filozofskog pisanja kao avanture, uvijek iznova vraća u djetinjstvo čovjeka, *izvor ŽIVOTA sama*. Što je tomu protivnije od projektivnih vrijednosti razvitka, *targetiranja*, performansi, brzine, ugovora, izvršenja i – uživanja? To jest takovrsne „izvrsnosti“?

UMJESTO ZAKLJUČKA – NUŽNOST „NOVOG ZAPOČINJANJA“

Filozofija je bolesna, nepobitna je to dijagnoza današnjice. Možda je filozofija čak i na samrti, kazati će Badiou. Ali svijet kojemu je stalo do promjene neizdrživih okolnosti u kojima se nalazi, „žudi za istinskom filozofijom“. Umirućoj kaže: „Ustani i hodaj!“. Jedino tako se možemo osloboditi „društva znanja“ koje potencijalno nosi mnoštvo, ali zapravo podržava kapitalističku logiku koja ga uokviruje. O filozofiji često govorim(o) svim zainteresiranima za njezinu opstojnost: Ako ima MIŠLJENJA, onda je ono KRITIČKO; ako je pak „kritičko mišljenje“ osebujna tautologija, onda je sasvim jasno da je FILOZOFIJA moguća samo kao MIŠLJENJE, odnosno kao KRITIKA. NE, nisu to tek tri Kantove kritike.

Radi se o OTPORU koji – i kod Deleuzea i kod Foucaulta, pa i kod Rancièrea – ontološki prethodi moći. FILOZOFIJA uvijek sebe nastoji kritički postaviti upitnom. Je li to ikada učinilo tzv. društvo znanja? Svakako, programirani modeli/moduli stjecanja znanja nemaju šanse u eventualnom prevladavanju tzv. krize humanistike, već je to SLOBODA i otvorenost uvijek *novog započinjanja*. „Tamo gdje je opasnost, raste i ono spasonosno“. Eto odgovora na „krizu humanistike“!?

Plaidoyer za filozofiju (time i za humanistiku uopće!) nameće se danas otvarajućom mogućnošću jedne „ne-fašističke egzistencije“.⁵ Fašistogenost nije bezazlen fenomen suvremenosti. U svojim mnogostrukim inkarnacijama, ista se pokazuje vrlo stvarnim pokazateljem realiteta u kojem živimo.⁶

Ima li nekih naznaka da se filozofija i humanistika mogu oduprijeti zbiljskome „društvu ne-znanja“ u kojem živimo? Ne smijemo odustati prije negoli pokušamo. Filozofija kao humanistika – u svrhu reafirmacije radikalne demokratske egzistencije, i to i kao politika i kao umjetnost – još uvijek nam pružaju „blochovski Princip Nade“. Misao Liesmanna, Deleuzea, Lyotarda, Badioua stoji nam kao putokaz u tome usmjerenju. Svako čitanje knjiga, pisanje, gledanje filmova i kazališnih predstava itd. te kasniji razgovor o svemu tome, stvaraju preduvjet za – MIŠLJENJE o ovome problemu. Ovaj maleni prilog nada se jednakoj, takovoj misiji. Ponovimo, stoga, ono s početka teksta: „*filozofski fakultet (humanističke znanosti) treba(ju) biti izvor utemeljene kritike i konkretnih reformi, što ide u prilog obrani filozofskih fakulteta koji nastoje izmicati vlastitoj marginalizaciji*“ (Ivanović, 2018, str. 2).

LITERATURA

- Badiou, A. (2016). *Metafizika stvarne sreće*. Zagreb: Multimedijalni institut.
- Deleuze, G. (1990). *Post-scriptum sur les sociétés de contrôle*. <http://libertaire.free.fr/DeleuzeBrochure02.pdf>
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2017). *Što je filozofija*. Zagreb: Sandorf, Mizantrop.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2013). *Tisuću platoa. Kapitalizam i shizofrenija 2*. Zagreb: Sandorf.
- Ivanović, M. (2018). *Filozofija i društvo (ne)znanja* [Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku]. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:925385>
- Kant, I. (1991). Spor fakulteta. U B. Despot (Prir.), *Ideja univerziteta* (str. 19–122). Zagreb: Globus.
- Liesmann, K. P. (2006). *Theorie der Unbildung. Die Irrtümer der Wissensgesellschaft*. Wien: Zsolnay.
- Liesmann, K. P. (2008). *Teorija neobrazovanosti: zablude društva znanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Lyotard, J. F. (1990). *Postmoderna protumačena djeci*. Zagreb: August Cesarec, Naprijed.
- Močnik, R. (1999). *Koliko fašizma?* Zagreb: ARKZIN d.o.o.

5 Plaidoyer je to, ali i svojevrsni moto knjige *Tisuću platoa*, G. Deleuzea i F. Guattarija, posebice poglavlje „1933. Mikropolitika i segmentiranost“ (Deleuze & Guattari, 2013).

6 O tome posebično piše Rastko Močnik u studiji znakovita naslova *Koliko fašizma?* (Močnik, 1999). Uopće nije prijeporna egzistencija spomenuta fenomena, već samo kvantitet njegova primjenjivanja!

PHILOSOPHY AND SOCIETY OF (NON)KNOWLEDGE WITH THE "CRISIS OF THE HUMANITIES"

Summary: The text introduces the somewhat forgotten ideologue of the so-called "knowledge society", produced by the so-called Bologna Declaration on Higher Education. From the perspective of the most lucid criticism of the same, which at one time was "enlightened" by Konrad Paul Liessmann, opens the horizon of re-examination of the so-called "crisis of the humanities". Liesmann's Theory of Uneducatedness is only a peculiar introduction to the possible re-affirmation of the role of philosophy in resolving such a "crisis". For this purpose, a dialogue/polylogue is established with three contemporary French philosophers. Alain Badiou, Gilles Deleuze and J. F. Lyotard offer us discourses of openness and "new beginnings", with the possibly revolutionary potential of renewing the meaningfulness of the discipline called - philosophy. Concepts of the metaphysics of real happiness (Badiou), "becoming revolutionary" (Deleuze), and testing "playful freedom" (Lyotard), plead for the renewal of philosophical THINKING. Finally, in the detection of Deleuze's kind of "non-fascist" existence, a new picture is revealed in which the so-called "crisis of the humanities" is noticed. Philosophy thus becomes an engaged RESISTANCE to the real existence of the "society of non-knowledge".

Keywords: Philosophy as humanities, society of (non)knowledge, metaphysics of true happiness, becoming a revolutionary, "playful freedom"

